

Віталій ГАВРИЛЕНКО

ГЕРБОВІ ЕМБЛЕМИ ЛЬВІВСЬКИХ ДЕРЕВООБРОБНИХ ЦЕХІВ

Питання цехового ремесла міста Львова вивчено досить ґрунтовно¹. Що ж стосується емблематики львівських цехів, її джерелознавчих аспектів, то вона не привернула належної уваги істориків, дослідників сфрагістики і геральдики. Найвні лише стислі описи цехових пам'яток в „Актах гродських і земських“, у працях Ф. Яворського і Л. Харевичової, репродукції декількох печаток у книзі В. Лозинського². У 1905 р. у Львові відбулася так звана Локальна виставка праць кустарно-промислового учнівства і цехових старожитностей. Організаторам виставки вдалося згромадити майже весь відомий на той час джерелознавчий матеріал про цехову організацію Львова: речові пам'ятки (печатки, пралори, ціхи, цехові скрині, ремісничі вироби), документальні пам'ятки (цехові книги, статuti, протоколи засідань цехових майстрів, дипломи, привілеї та грамоти королів, магістрату міста, що стосуються цехового ремесла). Побіжний каталог цехових пам'яток зробив львівський історик О. Чоловський, звернувши особливу увагу на основні компоненти цехової емблематики і символіки³. Аналітичну статтю про печатки львівських цехів опублікував В. Гавриленко. Стаття базується на цехових пам'ятках раннього середньовіччя, зокрема на воскових печатках, привішених до грамоти 1425 р.⁴

У публікації зроблено спробу дослідити емблематику львівських деревообробних цехів, яка до цього часу залишалась поза увагою дослідників геральдики і сфрагістики.

¹ Білецький С. Т. Розвиток ремесла і промислів у Львові в середині XVII ст. // З історії західноукраїнських земель.— К., 1957.— Вип. 2.— С. 3—31; Яценко Г. А. Розклад цехів у Львові в 1740—1770 pp. // Там само.— С. 67—77; Інкін В. Ф. Нариси економічного розвитку Львова у XVIII ст.— Львів, 1959; Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму.— Львів, 1968.

² Akta Grodzkie i Zemskie.— Lwów, 1873.— Т. 4; Łoziński W. Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku.— Wyd. 2.— Lwów, 1892.— S. 399—400; Jaworski F. Lwów za Jagellę.— Lwów, 1910.— S. 120—121; Charewiczowa Ł. Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej.— Lwów, 1929.

³ Katalog wystawy zabytków cechowych urządzanej we Lwowie, we wrześniu 1905.— Lwów, 1905.

⁴ Гавриленко В. О. Львівські цехові печатки XIV—XV ст. та питання про час їх виникнення // Історичні джерела та їх використання.— К., 1964.— Вип. 1.— С. 248—262: іл.

Деревообробка належить до традиційних промислів, що глибоко ввійшли в усі сфери народного життя і побуту. В найстарішій рукописній книзі магістрату міста Львова з 1382—1389 рр. згадуються 3 бондарі і 6 каретників. У Книзі прибутків і видатків Львова з 1404—1414 рр. занотовано 8 каретників, 2 бондарі, 4 стельмахи. У відповідній книзі з 1414—1426 рр. записано бондарів — 9 чоловік, каретників — 12, колодіїв (колісників) — 5 чоловік, декілька теслярів, токарів і лучників⁵. Книги не дають повної картини про питому вагу деревообробного промислу середньовічного Львова, до них потрапили лише ті ремісники, які брали участь у торговельних та фінансових операціях.

Перші письмові згадки про львівські деревообробні цехи сягають середини XV ст. Так, у 1447 р. існував об'єднаний цех токарів, мулярів і мотузників, у 1462 р. — об'єднаний цех стельмахів і гончарів. Близько 1483 р. виник спільний цех бондарів, токарів, столярів, стельмахів та колодіїв. Окремі цехи створили токарі у 1539 р., столяри — 1585 р.⁶ Львівські бондарі доводили у 1566 р., що вони мали окремий цех ще за короля Яна Ольбрахта (1492—1501)⁷.

Дуже широкий асортимент виробів деревообробки. Бондарі виготовляли бочки, кадки, діжки, балії для прання білизни, ванни, цебри, цідильники для молока. За статутом 1601 р., кандидат у майстри повинен був зробити велику дубову броварну бочку на 5 ліктів, дубову ванну з ясеневими обручами і медову бочку з ялини. Столярі робили меблі (столи, шафи, ліжка, скрині, лавки, рами для картин), виконували будівельні роботи (вікна, двері), виготовляли дерев'яні знаряддя праці. Шедевром столярів (майстер-штиком) — взірцевою дипломною роботою, що давала право стати майстром цеху, були скриня і стіл з перегородками і шухлядами. Зразком такого шедевра може бути стіл, який випадково зберігся в Інституті українознавства імені І. Крип'якевича у Львові. Його слід би передати на музейне зберігання. Теслярі тісно співпрацювали з будівельниками, вони займались спорудженням дерев'яних будинків, башт для укріплень, церков, торгових повіток, мостів, зводили дахи, ґанки і паркани. Токарі виготовляли ніжки для столів і ліжок. Шедевром токарів була дерев'яна пляшка з внутрішньою перегородкою на дві рівні частини, виготовлення якої забирало багато часу і потребувало неабиякого уміння.

Між ремісниками існував чіткий поділ праці, порушення якого викликало безліч спорів, судових процесів. Так, у 1573 р. виникла суперечка між друкарем Іваном Федоровим і львівськими столярами, які добилися від магістрату заборони наймати ремісників для виготовлення друкарських літер поза межами столярного цеху⁸. Прикладом чіткої регламентації може бути виробництво карет, складанням яких займався цех каретників. Для всіх інших операцій наймалися спеціалісти з відповідних цехів. Стельмахи робили підвіззя, колодії — колеса, кравці шили верх, позументники його прикрашали, малярі розмальовували дверцята та інші частини карети.

⁵ Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta.— Lwów, 1892—1905.— Т. 1—3.

⁶ Кісь Я. П. Промисловість...— С. 52—53, 143.

⁷ Charewiczowa Ł. Lwowskie organizacje...— S. 115.

⁸ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДА України у Львові), ф. 52, оп. 2, спр. 15, с. 1202.

Крім названих спеціальностей, до групи деревообробних належали ремесла ситників (ситарів), кошикарів, різьбярів на дереві, гонтарів, трачів (пилярів). Дерев'яні деталі використовували сидельники, ольстерники (футлярники), рушникарі, ножовники, органцики, щіткарі, гребінники, гравери ілюстрацій, інтролігатори (політурники) тощо.

Значна диференціація спеціальностей у галузі деревообробки позитивно впливала на рівень кваліфікації ремісників, якість цехових виробів. Деякі львівські деревообробні цехи стали своєрідними академіями у своїх галузях. Так, цехові бондарів було дано право екзаменувати, переводити у майстри та підмайстри своїх колег з Буська, Галича, Кам'янця, Коломиї, Рогатина, усіх міст Поділля і Покуття. Їм належало монопольне право на ревізію, перевірку якості і міри бочок для транспортування риби зі Сходу до Львова і далі на Захід. Цех столярів міста Львова був учителем і законодавцем для ремісників свого фаху Руського, Волинського і Подільського воеводств. Жодний столяр не вважався досконалим у своїй спеціальності, якщо не пройшов професійного навчання у Львові. Меблі львівських столярів успішно конкурували з меблями віденських майстрів. Львівські стельмахи і колісники також домоглися старшинства над провінціальними цехами своїх галузей⁹.

У середині XVII ст. намічається тенденція до занепаду цехового ремесла, зменшується загальна кількість цехів, чисельний склад їх членів, дріб'язковою стає регламентація цехового устрою. Загальне економічне піднесення в другій половині XVIII — на початку XIX ст. певним чином впливає і на цехове ремесло. Виникає ряд нових цехів. У 1772 р. у Львові налічувалось 37 цехових організацій, тоді як у середині XVII ст. їх було близько 30. У 1778 р. австрійський уряд видає „Генеральний регламент для цехів Галичини і Володимирії“, що вводить ряд позитивних явищ у цехове виробництво. Зріст цехів пов'язаний з побутовим обслуговуванням населення міст, яке ставало дедалі більшим, і характеризує не стільки розширення виробництва, як поліпшення культури побуту.

Львів, будучи ареною політичної боротьби, не раз терпів від нападів Туреччини, Литви, Польщі та Угорщини. З 1381 по 1737 р. хроніки міста зафіксували 14 великих пожеж. Зникло багато культурних пам'яток, цінних історичних джерел. Цехові пам'ятки особливо потерпіли 1704 р., коли в час облоги і здобуття Львова шведським королем Карлом XII цехи втратили всі коштовності, зброю, прапори та іншу атрибутику, які були пограбовані окупантами¹⁰. Через названі обставини коло джерел емблематики деревообробних цехів Львова обмежується XVIII — початком XIX ст. До нас дійшли печатки, прапори, кухлі, ціхи (жетони) бондарського, каретного, столярного, теслярського і токарного цехів. На початку XX ст. вони належали Бондарському товариству у Львові, Товариству мулярів, каменярів і теслярів, Об'єднанню товариства столярів, Музею міста Львова та Промисловому музею. Тепер речові цехові пам'ятки зберігаються у Львівському історичному музеї та Музеї етнографії і художнього промислу НАН України. Малюнки емблем та відтиски деяких печаток можна знайти в книгах та інших документах цехів, які збері-

⁹ Білецький С. Т. Розвиток... — С. 17; Кісь Я. П. Промисловість... — С. 141, 143—144.

¹⁰ Katalog... — С. 8.

гаються у фондах ЦДІА України у Львові, Львівського обласного архіву, відділі рукописів Наукової бібліотеки імені В. Стефаніка НАН України.

Найбільш повно представлена емблематика бондарського цеху: три штемпелі печаток, два прапори, три ціхи, дві приватні печатки львівських бондарів, ілюстрована книга протоколів цеху з 1787—1885 рр. Перше, що впадає в очі при розгляді цих пам'яток,— це відсутність усталених емблем, їх дещо довільний характер. Так, на прапорах виступають релігійні мотиви: свята Родина, св. Урбан (патрон цеху) в єпископському вбранні, всевидяче око у формі трикутника, Адам і Єва під яблуною. Тут же елементи австрійського державного (орел) і львівського міського гербів (крокуючий лев з трьома кулями). Біблійні мотиви наявні й на ціці цеху, на якій викарбувано постать Богоматері з немовлям Ісусом в овалному полум'яніючому ореолі.

На печатках бондарів бачимо різні комбінації знарядь праці та виробів ремесла, геральдичні щити, написи і дати. Наприклад, у полі печатки з 1794 р. на ренесансовому так званому німецькому геральдичному щиті зображено циркуль з розведеними кінцями і дуговою поперечкою, дві бондарські сокири з короткими держаками, гаківницю для натягування обручів. На овальній печатці з 1824 р. вирізано бондарський циркуль, дві сокири (тесаки), товкач для насаджування обручів, у центрі композиції — лежача бочка гарного овалного обрису.

Бочку і два молотки викарбувано на печатці бондаря М. Росовського, яка зберігається у фонді металу Львівського історичного музею.

Невизначений характер емблематики простежується в ілюстрованій книзі протоколів бондарського цеху з 1787 р., у якій суто живописні мотиви поєднуються з довільними елементами цехової символіки. Так, на звороті обкладинки книги намальовано велику бочку з 12 обручами і двокрилим ангелом, що тримає в руках знаряддя праці бондарів — дерев'яний молоток (товкач) у формі трикутника з коротким держаком. На іншій сторінці представлено кольоровий малюнок досить складної композиції: зверху всевидяче око у трикутнику, від якого в різні боки розходяться промені; посередині два ангели з бондарським знаряддям у руках — циркуль із заокругленою поперечкою, струг з двома ручками, два дерев'яні товкачі (круглий і у формі трикутника); знизу коронований лев — атрибут львівської міської геральдики.

На третій сторінці перед заголовком книги зображена віньєтка з оригінальним геральдичним щитом, дещо подібним до так званого чотирикутного загостреного знизу французького щита, у його полі — мальтійський хрест і три шестираменні зірочки. На четвертій (останній ілюстрованій) сторінці — двоголовий чорний увінчаний короною орел, який тримає в лапах два дерев'яні кухлі (вироби цеху), з гарними фігурними ручками і покриттями. На грудях орла щит специфічної форми (поєднання овалного італійського і вирізного німецького геральдичного щитів), на ньому два перехрещені струги і свердло з поперечною ручкою.

Підсумовуючи огляд символіки львівського бондарського цеху, можна зробити висновок, що при всій композиційній різноманітності у ній незмінно повторюються зображення циркуля, бочки, дерев'яних товкачів, стругів і бондарських сокир з короткими держаками. Вони визначають бондарське ремесло і можуть розглядатись як гербові емблеми.

В образний світ символіки львівського столярного цеху вводять два штемпелі цехових печаток з 1715 і 1801 рр., мідна ціха, декілька індивідуальних печаток майстрів-столярів. Як і в бондарському цеху, в основу емблематики столярів покладено їх знаряддя праці. У полі цехових печаток і на чільному боці ціхи в центр композиції поставлено столярний циркуль, переплетений на печатці 1715 р. і цісі з кутівником і стругами (циклінами), а на печатці 1801 р. — з кутівником. У нижній частині останньої печатки і ціхи зображено рубанок (гимбель). На зворотному боці ціхи — монограма Ісуса Христа, напис та дата 18 березня 1707 р. Ціха виконана за мотивами пластики акант і характеризує стиль українського бароко.

Емблеми ціхи 1707 р. та печатки 1715 р., які хронологічно близькі, подібні у своїй композиційній будові, на них представлено один і той же набір інструментів столярного ремесла. Емблема печатки 1801 р. відрізняється від них набором знарядь праці та стилістично. Вона лаконічна, інструментарій зображено реалістично, наближено до оригіналу. Легко розрізняються усі конструкційні деталі столярного інструменту.

У сфрагістичній колекції Львівського історичного музею зберігається декілька приватних печаток майстрів-столярів з ХІХ ст. На них виکارбувано той же набір знарядь праці, що й на печатках столярного цеху міста Львова: циркулі, кутівники, струги. Часом трапляється основний матеріал промислу — дошки і дерев'яні заготовки.

Аналіз сфрагістичних пам'яток столярного ремесла ХVІІІ — початку ХІХ ст. показує, що єдиної традиційної емблеми в цеху не було, але всі символи близькі за змістом і, головне, чітко відображають специфіку ремесла.

Окремі екземпляри емблем львівських цехів теслярів, каретників, токарів на дереві, що дійшли до нас, не дають можливості з'ясувати генезу символіки, тому обмежимося лише коротким оглядом наявних пам'яток.

На печатці токарів і гребінників міста Львова з 1803 р. викарбувано у верхній частині корону, що вінчає тринадцятизубцевий гребінь. Внизу — кронциркуль з вигнутими у вигляді кола ніжками, між якими затиснуто круглу деталь, тобто показано функціональне значення цього вимірального приладу. Посередині печатки — два перехрещені різці (давильники) з фігурними вигнутими лезами і зручними ручками. З боків (справа геральдично) — келих зі встановленою у нього живою квіткою, зліва — свічник із запаленою свічкою. Свічник і келих (кубок) так званої італійської роботи були шедеврами цеху¹¹, і їх наявність на печатці цілком закономірна.

Свідченням того, що мова йде про печатку і відповідно про емблему деревообробного цеху, служить легенда сфрагістичної пам'ятки, у якій наявне німецьке слово „Drexler“ (Drechsler), що вказує на фах токаря на дереві. Коли б йшлося про токаря на металі, то мало б бути слово „Dreher“. На цьому варто наголосити, тому що відомий український мистецтвознавець П. Жолтовський помилково відносить цей цех до галузі металообробки. Він пише: „На печатці цеху токарно-мотузяного (?) від 1800 р. (?) серед емблем цеху вміщено зображення виточеного свічника.

¹¹ Кісь Я. П. Промисловість... — С. 142.

Ці токарні вироби виконувались як з міді, так і в олові. Відповідно до статуту в рахунок „майстерщиків“ токар робив келихи¹².

Зберігся опис інструментів львівського токаря В. Соборневича: свердла, долота, циркулі, рашпілі, колодки для гвинтування, гвинтівники, струги для виточування¹³, який виразно свідчить про деревообробний напрям цеху.

Про емблематику теслярського цеху розповідає його печатка, на якій представлено циркуль, перехрещені кутівник, теслярську сокиру специфічної форми і свердло з поперечною ручкою. З боків центральної композиції розміщена ще одна теслярська сокира з видовженим обушком та сокира з широким лезом традиційної форми, знизу — залізна скоба для скріплення колод і дві дошки.

На олов'яному келиху, яким користувалися львівські теслярі, викарбувано герб міста Львова та емблему цехового виробництва, оздоблені рослинним орнаментом¹⁴. Якою була згадана емблема, важко судити, оскільки цей експонат, що зберігався у Промисловому музеї Львова, поки що не розшукано.

На індивідуальних печатках майстрів-теслярів наявні зображення традиційної емблеми: перехрещені циркулі і кутівники, теслярські сокири, свердла, скоби.

Принагідно з'ясуємо ще одне питання, яке стосується символіки теслярського цеху. В „Каталозі виставки цехових старожитностей Львова“, який склав О. Чоловський, згадується декрет райців міста Львова з 1645 р. про суперечку в теслярському цеху і говориться, що „на шовковому шнурку печатка цеху“¹⁵. Відомість надзвичайно інтригуюча, адже це була б найстарша сфрагістична пам'ятка львівських деревообробних цехів. Правда, відразу виникає сумнів — чому на документі, виданому магістратом міста, привішена печатка цеху. Це суперечить практиці застосування печаток і взагалі елементарному глуздові. Але все може трапитись на незвіданих шляхах історії. Звернімось до „Каталога пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові: 1239—1799“, у якому сказано: „Грамота райців м. Львова 22 листопада 1645 р. в справі спору між цехмістами, майстрами та товаришами цеху теслярів з приводу порушення статуту останніми. На шовковому голубому шнурку у бляшаній коробочці печатка“¹⁶. Як бачимо, вичерпної відповіді не дано. Найпростіший спосіб розв'язати сумнів — звернутись до оригіналу. Як і слід було чекати, грамоту засвідчила та інстанція, яка повинна була це зробити, тобто магістрат міста Львова власною печаткою¹⁷. Прикро, що втрачено нагоду мати цікаву пам'ятку емблематики теслярів, але, як мовиться, істина понад усе.

На бронзовій цісі цеху каретників з XVIII ст., що має форму щита, зображено постать людини, яка тримає руку на колесі. На зворотному боці жетона викарбувано карету і напис з іменами цехмістрів¹⁸.

¹² Жолтовський П. М. Художнє лиття на Україні XIV—XVIII ст.— К., 1973.— С. 101.

¹³ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 1, спр. 259, с. 585.

¹⁴ Katalog...— S. 16.

¹⁵ Ibid.— S. 17.

¹⁶ Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові: 1239—1799 / Уклад. О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький.— К., 1972.— С. 437.

¹⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 131, оп. 1, спр. 724.

¹⁸ Katalog...—S. 39.

На штемпельній пластинці приватної печатки колодія з ХІХ ст. зображено стилізоване колесо, над яким перехрещені циркуль і косинець, ініціали майстра.

Відомості про символіку львівських каретників і колодіїв дуже фрагментарні, тому визначити їхні гербові емблеми практично неможливо.

Отже, наявні сфрагістичні та геральдичні пам'ятки провідних львівських деревообробних цехів (бондарів, столярів і теслярів) дають змогу скласти доволі повне уявлення про їх емблематику. В основу емблем покладено цехові знаряддя, ремісничі вироби, зокрема шедеври (майстерштики) та деякі геральдичні компоненти: щити, корони, стилізовані зірочки в написах тощо. Емблеми не мають усталеної форми, що дало б можливість трактувати їх як герби цехових організацій, але конкретність зображень, корпоративна спрямованість дозволяє назвати їх гербовими емблемами цехів. Вони чітко виявляють фахові ознаки, характер виробництва кожного конкретного цеху. З маси інструментів, широкого асортименту виробів цехів для емблем відбирались ті предмети, які найбільш повно відображали специфіку кожного ремесла, його виробничий напрям. До такого висновку прийшов і дослідник символіки київських цехів М. Корнилович, який писав „[...] Загальна характерна риса всіх предметів, що їх було відображено на печатках київських цехів, їх суто професійний — виробничий характер“¹⁹. Ця особливість емблематики цехів різних міст і навіть країн зумовлює їх стилістичну подібність і неодноразово провокувала вчених на відшукання аналогій, єдиних центрів, спільних причинно-наслідкових зв'язків, впливів і наслідувань.

Характерна ознака цехової емблематики — це відсутність якоїсь обов'язкової традиції, певних геральдичних канонів. У цьому сенсі цехова емблематику і символіку можна сміливо трактувати як найбільш демократичну ланку геральдики. Зроблені ремісниками для власного користування, вони відбивають життя трудової людини, коло її інтересів і уподобань.

Однак при всіх геральдичних „вільностях“ цехова емблематика не позбавлена і внутрішніх закономірностей, певних ключових засад. Наприклад, на всіх печатках, інших пам'ятках емблематики деревообробних цехів Львова наявні зображення циркуля, який став обов'язковим атрибутом емблемотворчості цехів цієї галузі. Притому для кожного ремесла характерний свій вид цього вимірювального приладу. В бондарів циркуль з середньою дуговою поперечкою, що викликалось потребою виготовляти круглі чи овальні деталі. У столярів і теслярів циркулі простіші за формою, без фіксуючої поперечки, зазвичай дерев'яні, із загостреними закінченнями, що обумовлювалось потребами виміру плоских, рівних площин. У токарів зображено кронциркуль, що пов'язувалось з його призначенням як приладу для точного вимірювання кулястих чи круглих деталей. Тобто циркуль як композиційний елемент символіки деревообробних цехів реалістично відображав конкретні інструменти деревообробки.

Професійні відмінності чітко простежуються і в зображеннях сокир. В емблемах бондарів вони мають короткі держала, широкі леза, немає

¹⁹ Корнилович М. Печатки 16 київських цехів ХІХ в. і характер символіки на них // Ювілейний збірник на пошану акад. М. С. Грушевського.— К., 1928.— Т. 1.— С. 308.

масивних обухів. На печатці теслярів — довгі сокирища і видовжені обухи.

Отже, циркулі й сокири разом з іншими фаховими ознаками надають емблемам деревообробних цехів репрезентативного характеру, виділяють їх з емблематики інших галузей ремесла. Укладачі цехових емблем дбали не так про геральдичні канони, як про їх фахову спрямованість, доступність для розпізнання широким загалом. Центральна композиція емблем, їх ядра, що має більш-менш усталений характер, доповнюється на кожній окремо взятій пам'ятці іншими атрибутами цього промислу, які мають одноразовий характер і, як правило, не повторюються в інших випадках.

З позицій історії техніки емблеми цехів можна назвати енциклопедією старовинного ремісничого інструменту. Вони доносять до нас колорит минулих епох, доповнюють історичне минуле образними картинами діянь людини, відображають національні й регіональні традиції ремесла.

Під час підготовки цієї статті нам довелося опитати багатьох досвідчених столярів, аби мати точніше уявлення про цеховий інструментарій. Та з жалем мусимо констатувати, що більшість з них, навіть майстри старшого покоління, уже майже не знають старих знарядь праці. Хоч деякі інструменти, як виявилось, ще зберігаються на далеких полицях столярних майстерень, але їх назви і функціональне значення для багатьох уже не відомі. Нам так і не вдалося з'ясувати назви деяких столярських і теслярських інструментів, зображених на печатках і ціхах. Прикро, що ці зручні й раціональні у вжитку деревообробні інструменти витіснені індустріальною епохою так стрімко і, здається, уже без вороття. І особливо досадно, що забуваються не тільки старі знаряддя праці, але й немало раціональних прийомів деревообробки, висока якість і краса виробів з дерева.

Важливу джерелознавчу вартість мають викарбувані на печатках дати. Це надає сфразистичним і геральдичним висновкам значного ступеня вірогідності, доповнює історію цехового ремесла новими фактами.

Великий потенціал інформації зосереджується у написах печаток і ціх. Так, уже згадувалось, що легенда печатки токарів дала підстави виключити цей цех з галузі металообробки і віднести його до деревообробного промислу. Напис на ребрі цієї пам'ятки (тобто поза офіційним полем печатки) відкрив цікаву обставину в історії цього цеху, а саме про входження до нього ремісників-гребінників, притому останнім, очевидно, належала другорядна роль у цеховому об'єднанні. В сукупності з датою, яка є в легенді печатки, це важливий джерелознавчий факт.

Розглядувані емблеми належать до переломного етапу в історії Львова, коли тут відбувся перехід від польського до австрійського володарювання. Мова написів печаток у цій ситуації може подати додаткові відомості про політичну орієнтацію, національну прихильність членів того чи іншого цеху. Так, легенди двох печаток бондарського цеху латинською мовою свідчать, що вони повинні датуватись не пізніше як XVIII ст. На печатці столярного цеху з 1715 р. змішаний латинсько-польський напис.

Як свідчать документи, в тому числі й цехові книги, у львівських канцеляріях починаючи з 1772 р. запроваджувалося німецьке письмо. Печатка токарів та гребінників з 1803 р. має написи двома мовами: у легенді німецькою, на ребрі польською. Ціха каретників і печатка бон-

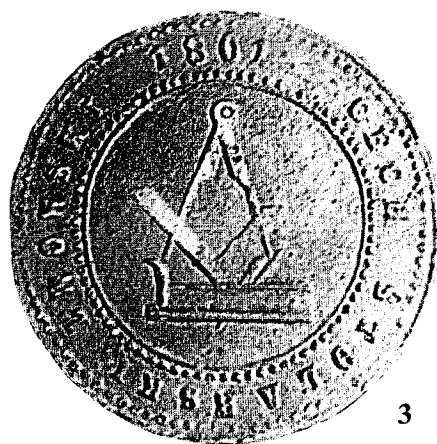

1

2

3

4

Печатки та ціха деревообробних цехів Львова. XVIII — поч. XIX ст.:

1. Печатка цеху бондарів. 1794 р.; 2. Печатка столярного цеху. 1715 р.;

3. Печатка цеху столярів у 1801 р.;

4. Печатка об'єднаного цеху токарів і гребінників. 1803 р.

Печатки та ціха деревообробних цехів Львова. XVIII — поч. XIX ст.
(продовження):

5. Печатка бондарського цеху. 1824 р.; 6. Печатка теслярського цеху. 1816 р.;
7. Мідна ціха столярного цеху. 1707 р.

дарського цеху з 1824 р. мають написи тільки німецькою мовою. Столярний цех у 1801 р. і теслярський цех у 1816 р. замовили для своїх печаток написи польською мовою. Печатки, як відомо, завжди були і залишаються офіційними атрибутами інститутів влади, тому факт застосування у легендах печаток одночасно різних мов свідчить про певну мовну толерантність у Львові у XVIII—XIX ст.

Обмежена кількість розглянутих у цій публікації пам'яток з написами не дає змоги зробити вичерпні висновки з цього питання. При розгляді всього корпусу львівських цехових печаток, яких відомо близько 60 екземплярів, аналіз їх легенд обіцяє цікаві висновки.

Різьбярі львівських цехових печаток були досить освіченими людьми свого часу, знали латинську, німецьку і польську мови. Написи печаток відповідають усім вимогам тогочасного правопису, слова в них узгоджені одне з одним. У легендах двох печаток бондарського цеху з XVIII ст. вжито скорочення, так звані суспенсії, коли відкидається закінчення слова. На приватних печатках ремісників-деревообробників застосовувалися абрєвіатури.

Труднощі технічного характеру при карбуванні написів печаток, адже літери доводилось писати у дзеркальному (зворотному) відображенні, призводили інколи до помилок. Наприклад, на печатці бондарів з 1824 р. у слові „Stadt“ (місто) переплутана послідовність двох останніх літер. Нечітко вирізані літери напису на печатці столярного цеху з 1715 р. Особливо часто непорозуміння траплялися з датами на печатках. Зокрема, на штемпелі печатки бондарів дата вирізана у зворотному вигляді, і важко збагнути, про який рік йдеться: 1494, 1794 чи 1798. За стилем викарбуваних зображень і характером напису ця сфрагістична пам'ятка належить до XVIII ст., але про який конкретно рік йдеться, невідомо.

Львівські цехові печатки та ціхи (жетони) — цікаві твори дрібної пластики. На них точно розрахований центр композиції, зображення, як звичайно, займають усе поле печатки. На печатці столярного цеху з XVIII ст. малюнки знярядь праці майстерно вписані в ренесансовий фігурний щит, вони повторюють усі його волоти.

Цехові печатки мають круглу або овальну форму, вона обумовлюється характером напечатаних зображень і обрисами емблем. Так, овальна бочка, що розміщується в центрі симетрії печатки бондарів, зумовила овальну форму цієї сфрагістичної пам'ятки. Цілісність композиційного задуму ще більше підкреслюється півовальним обідком у нижній частині печатки, де вписані дані про Львів.

За допомогою крапкових чи так званих шнурових обводів зображення вміло поєднується з написами печаток. У разі потреби написи доповнюються зірочками, розетками, крапковими комбінаціями. Інколи трапляються випадки порушення пропорційності зображень ремісничих інструментів та виробів, але вони не впливають на художню виразність цих творів тореvтики.

Відаючи належне гербовим цеховим емблемам у колі історичних пам'яток, слід поставити питання і про їх актуальне звучання в сучасних умовах ринкових відносин, приватизації виробництва, поширення конкурентних зусиль. Традиційні геральдичні емблеми успішно можуть бути використані кооперативними, акціонерними та приватними підприємства-

11. Перстенева печатка М. Тершовича, львівського столяра з документа прелатів і каноніків Кафедрального костелу від 1 березня 1614 р.

Печатка восьмикутна (діаметр — 5 мм) на червоному воску в дерев'яній коробочці, привішена на малиновому шовковому шнурку. На печатці вирізано монограму з літер „MTR“.

Місце зберігання: ЦДДА України у Львові, ф. 131, оп. 1, спр. 649.

Публікації: Каталог пергаментних документів...— С. 394.

12. Штемпель столяра К. Зібєрта, латунний з такою ж ручкою, овальний, розмір — 19×23 мм.

На печатці вирізано столярські знаряддя: кутівник, циркуль, молоток, рашпіль, долото, струг, стамески. Під ними вінок, вгорі напис: „Carl Siebert“.

Місце зберігання: Львівський історичний музей, № 1691.

13. Штемпель печатки латунний з такою ж фігурною ручкою, овальний, розмір 20×17 мм.

Знак: перехрещені циркуль, косинець та рубанок. Внизу літери „I · E · E ·“ . Навколо два концентричні обідки з крапок і рисок.

Місце зберігання: Львівський історичний музей, № 2115.

14. Штемпель латунний із залізною ручкою, овальний, розмір 24×28 мм.

У полі печатки зображено столярські знаряддя: кутівник, циркуль, рубанок, з боків літери: „G — I“.

Місце зберігання: Львівський історичний музей, № 1588.

15. Штемпель печатки латунний з такою ж ручкою, овальний, розмір — 25×20 мм.

У полі печатки: переплетені кутівник (транспортир), столярський чи теслярський циркуль, лінійка, кутівник (косинець). Зверху над емблемою — корона, внизу — дошка. Навколо літери „A A S.“

Місце зберігання: Львівський історичний музей, № 1317.

16. Бронзова посріблена ціха (жетон) цеху каретників у вигляді щита із зубцями, XVIII ст.

На чільному боці — постать людини, яка тримає руку на колесі, на звороті — карета і напис: „Michael Kowal i Jan Kasimir, Michel Lanc Oberer Meister Lemberg“.

Місце зберігання: Промисловий музей м. Львова (1905 р.), тепер — невідомо.

Публікації: Katalog...— S. 23.

17. Штемпельна пластинка печатки, мідна, кругла, діаметр — 36 мм.

У центрі — стилізоване колесо, над ним зверху — перехрещені циркуль і кутівник, зліва — літера „F“, справа „T“. Навколо колеса віночок.

Місце зберігання: Львівський історичний музей, № 2348.

18. Штемпель печатки теслярського цеху, мідний з дерев'яною ручкою пізнішого часу, овальний, розмір — 34×39 мм, 1816 р.

У полі печатки знаряддя праці: циркуль (зверху), перехрещені дво-ручне свердло, кутівник, теслярська сокира з видовженим обушком (у центрі). З боків — дві теслярські сокири, залізна скоба і дві дошки через

низ печатки. Навколо у двох концентричних обідках — напис і дата: „Pieczęć sechu ciesielskiego 1816“.

Місце зберігання: Львівський історичний музей, № 1172.

Публікації: Гавриленко В. Зацікавленим поглядом.— С. 63: іл.

19. Індивідуальна печатка тесляра. Штемпель латунний з фігурною ручкою, круглий, діаметр — 20 мм.

У полі печатки зверху — перехрещені циркуль і кутівник, з боків — літери „AS“. Знизу — перехрещені дві теслярські сокири і свердло, з боків — дві залізні скоби.

Місце зберігання: Львівський історичний музей, № 1732.

20. Штемпель печатки цеху токарів і гребінників, 1803 р. Мідний з дерев'яною ручкою, діаметр — 42 мм.

У верхній частині поля печатки — корона, що вінчає 13-зубий гребінь. Внизу — кронциркуль, який об'єднує перехрещені токарські різці (давильники) з фігурними лезами і овальними ручками. З боків — кубок з встановленою квіткою і свічник зі свічкою. Між ручками різців — дата: „1803“. Напис у двох концентричних обідках німецькою мовою: „+ Siegel einer ehrsamten Drexler Zunft in Lemberg.“ (Печатка шановного цеху токарів у Львові). Навколо на ребрі штемпеля (тобто поза офіційним полем печатки) — напис польською мовою: „Za Franciszka Wany Cechmistrza tokarskiego u drzebieniarskiego“ (За Францішка Вані цехмістра токарського і гребенярського).

Місце зберігання: Львівський історичний музей, № 1171.

Публікації: Katalog...— С. 41. Маркевич О. В. Документальні матеріали...— С. 239—240: іл.; Жолтовський П. М. Художнє лиття...— С. 101; Гавриленко В. Зацікавленим поглядом.— С. 63: іл.; його ж. Гербознавча експертиза цехової символіки // Знак.— 1997.— № 13.— С. 5: іл.

Vitalij HAVRYLENKO

THE HERALDIC EMBLEMS OF L'VIV'S WOODWORK TRADES

The author examines a large and functionally heterogeneous selection of sphragistic and heraldic species of the woodwork trades that were active in the city of L'viv from the 17th till the early 19th century, and describes the general features, characteristic of the trade heraldry, as well as the tendencies of its development. The author argues that since these trade emblems have no single definite shape they cannot be treated as trade ensigns, yet there are reasons (the distinctive character of the images, their explicitly professional purport) to call them trade emblems.